

De diversiteit van een medium

Verslag van de studietweedaagse 'Literaire tijdschriften in België: methodes en perspectieven / Les revues littéraires en Belgique: questions de méthode et perspectives'

LAURENCE VAN NUIJS – FRANCIS MUS

KAREN VANDEMEULEBROUCKE – BEN VAN HUMBEECK

Op 29 en 30 mei 2007 vond aan de Katholieke Universiteit Leuven een tweetalige studietweedaagse plaats met als thema 'De studie van literaire tijdschriften in België: methodes en perspectieven'. De studietweedaagse had als doel jonge en meer ervaren onderzoekers bij elkaar te brengen om de methodologie van het tijdschriftenonderzoek in een specifiek Belgische context in kaart te brengen. Omdat het opzet van de bijeenkomst zo breed mogelijk opgevat was, werd er geen specifieke invalshoek vooropgesteld. Ook werd er vooraf geen literair of cultureel tijdschriftencorpus vastgelegd, al was het maar opdat ook de definitie van het onderzoeksobject 'tijdschrift' tijdens de bijeenkomst bediscussieerd zou worden. De bijdragen behandelden dan ook zeer uiteenlopende aspecten: naast specifieke literaire tijdschriften, kwamen methodologische modellen aan bod, alsook onderzoek waarin tijdschriften als bron gehanteerd worden. Omdat de verschillende bijdragen thematisch ondergebracht zullen worden in een dossier van het elektronische tijdschrift *CONTEXTES*, beperken wij ons in wat volgt tot een chronologisch overzicht.

De eerste sessie werd geopend met een lezing van keynote spreker Paul Aron (Université Libre de Bruxelles) over de geschiedenis van literaire tijdschriften in Franstalig België, wat meteen de diversiteit en de complexiteit van dit medium aan het licht bracht. Niet alleen is een sluitende definitie van het 'tijdschriftencorpus' niet voor de hand liggend, het moeilijk af te bakenen object is bovendien een zeer complexe, zowel discursieve als materiële realiteit, die in verschillende velden (journalistiek, theater, literatuur, geschiedenis, kunst, ...) is ingebed, en dus vraagt om een meervoudige analysemethode.

Volgens Aron schrijft het tijdschrift zich in in een ruimere problematiek: die van de relaties tussen schrijver en medium. Tijdschriftenonderzoek dient aandacht te hebben voor de relaties met de uitgeverwereld, voor het statuut van een literaire tekst in een tijdschrift en voor het tijdschrift als medium met een bepaalde typografische en retorische code. In een meer methodologisch luik gaf Aron vervolgens een overzicht van het tijdschriftenonderzoek in Franstalig België, dat gaandeweg geëvolueerd is van monografische studies naar sociologisch geïnspireerde benaderingen die tijdschriften bestuderen in de ruimere context van het literaire veld of als vertrekpunt voor de studie van netwerken van actoren en tijdschriften.

Daphné de Marneffe (Université de Liège) ging nader in op de vraag naar een model dat toelaat het complexe en dynamische tijdschriftennetwerk in kaart te brengen. In haar doctoraatsonderzoek is De Marneffe op zoek gegaan naar een sociologisch model voor de studie van de avant-garde en modernistische tijdschriften in Franstalig België in de jaren 1919-1923. Dit model moet het mogelijk maken een tijdschrift beter te situeren, maar mag daarnaast ook de specificiteit van het medium niet veronachtzamen. In haar lezing bracht De Marneffe eerst de tekortkomingen voor de studie van tijdschriften in de Belgische context van de bourdiaanse veldanalyse aan het licht, en toonde vervolgens de meerwaarde aan van het 'netwerkmodel' aan de hand van een uitgewerkte analyse van het Belgische avant-gardistische en modernistische tijdschriftennetwerk.

Met zijn lezing over het Belgische tijdschrift *Krautgarten* richtte Alfred Strasser (Université Charles de Gaulle-Lille 3) de aandacht op een dimensie van literaire tijdschriften in België waar men wel eens aan voorbijgaat: de Duitstalige component. De lezing van Alfred Strasser was eerder beschrijvend, maar gaf niettemin een goed beeld van hoe een bij haar ontstaan eerder regionaal tijdschrift gaandeweg geëvolueerd is naar een blad dat positie neemt zowel in een regionale als in een nationale en internationale ruimte, en zo ook lezers aanspreekt buiten de Belgische Duitstalige gemeenschap.

Marjet Brolsma (Universiteit Amsterdam) behandelde het concept 'cultuurtransfer' dat, eerder dan een afgewerkt methodologisch model, een interessante notie is voor tijdschriftenonderzoek. Het concept, dat ontwikkeld werd door Werner en Espagne, is een handig werkinstrument om het discours van tijdschriften te plaatsen in een ruimer, internationaal debat. Het

roept echter ook vragen op: het concept is weliswaar erg flexibel maar leidt ook tot verbrokkeling in het onderzoek. Daarnaast is het maar de vraag op welk niveau de onderzoeker er gebruik van maakt, en of deze onderzoeksniveaus met elkaar verenigbaar zijn. Bestudeert men het tijdschrift als instituut, dan zal onderzoek naar cultuurtransfer eerder cultuursociologisch zijn. Bestudeert men het tijdschrift als een forum waarin debatten gevoerd worden, zal onderzoek naar cultuurtransfer zich toespitsen op de eigenlijke inhoudsanalyse en de in het tijdschrift identificeerbare vreemde cultuurelementen. In haar casestudy over de Belgisch-Nederlandse cultuurtransfer in *De Stem* tijdens de jaren 1920 kiest Brolsma voor deze tweede invalshoek.

De twee daaropvolgende lezingen gingen in op een van de meest invloedrijke tijdschriften van de Vlaamse literatuurgeschiedenis, namelijk *Van Nu en Straks* (1893-1901), en benadrukten beiden het belang van auteurscorrespondentie in de studie van dit tijdschrift. Stijn Vanclooster (Universiteit van Wenen) verdedigde de stelling dat een louter interne analyse van een tijdschrift onvoldoende is, en dat het nodig is om zoveel mogelijk (externe) tekstgetuigen in het onderzoek te betrekken, waarbij auteurscorrespondentie een prominente plaats inneemt. Vanclooster bracht Hendrik Ibsen naar voren als bewijs voor deze stelling. Terwijl in de literatuur terzake de naam van Ibsen weinig valt als inspiratiebron voor de *Van Nu en Straksers* en ook Vermeulen zelf de naam veeleer op de achtergrond laat wanneer hij terugblijkt op het tijdschrift, blijkt het belang van Ibsen duidelijk uit de correspondentie van de redacteuren. De vraag is echter hoe die externe tekstgetuigen dan precies gebruikt kunnen worden bij tijdschriftenonderzoek. Kan men inderdaad de ene soort tekst (briefwisselingen) gebruiken als leesleutel voor een andere soort tekst (tijdschrift)?

De lezing van Bert van Raemdonck (KANTL-Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie) behandelde de manier waarop correspondenties toegankelijk gemaakt kunnen worden voor onderzoek. Zijn lezing kan gezien worden als een pleidooi voor het publiceren van elektronische brievenedities: Van Raemdonck verdedigde het belang en de meerwaarde van digitale uitgaven. Op voorwaarde dat de gebruikte software aansluit bij een internationale standaard, biedt de elektronische editie tal van voordelen tegenover de traditionele uitgave.

De lezing van Reine Meylaerts (Katholieke Universiteit Leuven) bevatte

een uitgewerkt methodologisch luik, waarin ze drie mogelijke onderzoeksniveaus van tijdschriftanalyse in kaart bracht: de institutionele, de discursieve en de micro-sociologische benadering. Volgens de institutionele benadering is een tijdschrift een collectieve structuur die noodzakelijkerwijs de logica van het veld volgt. Individuele en groepen medewerkers nemen dan ook steeds positie in in het veld. Vervolgens kan een tijdschrift als discursieve structuur worden bestudeerd: het fungeert dan als het geheel van semiotische operaties die door een discours teweeg worden gebracht. De micro-sociologie van de actoren, ten slotte, is een externe benadering, die aandacht heeft voor de manieren waarop gesocialiseerde individuen zich institutionele of discursieve structuren eigen maken. In het tweede luik van haar lezing onderzocht Meylaerts hoe men over Vlaanderen spreekt in Franstalig-Belgische tijdschriften tijdens het interbellum.

Karen Vandemeulebroucke (Katholieke Universiteit Leuven) stelde haar doctoraatsonderzoek voor over de evolutie van de Franstalig-Belgische poëzie tussen 1850 en 1900. Wie deze periode van de Belgische literatuurgeschiedenis onderzoekt wordt geconfronteerd met een aantal moeilijkheden: de onvolledigheid van de bestaande bibliografieën enerzijds, en het eenzijdige beeld dat de traditionele historiografie van deze periode geeft (met 1880 als voornaamste breuklijn) anderzijds. Tijdschriftenonderzoek kan hierop een correctief bieden. Niet alleen verschijnt een groot deel van de poëtische productie in literaire tijdschriften, ze zijn ook een uitdrukking van verschillende, soms tegenstrijdige, poëtische, identitaire en esthetische perspectieven. Via tijdschriftenonderzoek tracht Vandemeulebroucke een genuanceerder beeld te scheppen van de evolutie van de poëtische productie in België tijdens de 19e eeuw. Het tijdschrift wordt hier gebruikt als middel (*explicans*) om een bepaald genre te herevalueren en zo een welbepaalde literair-historische vraag te beantwoorden. Tegelijk is het tijdschrift voor Vandemeulebroucke ook een onderzoeksobject (*explicandum*), waarvan ze de werking tracht in kaart te brengen. Aan de hand van concepten uit de systeemtheorie toonde Vandemeulebroucke aan hoe uitwisselingen binnen en tussen uiteenlopende systemen in tijdschriften plaatsvinden, en hoe die tegelijk leiden tot de hybridisering en de eigenheid van de Belgische poëzie van de 19e eeuw.

Francis Mus (Katholieke Universiteit Leuven) ging dieper in op de betekenis van een tijdschrift, in de dubbele zin van het woord: enerzijds de 'in-

terne' interpretatie, anderzijds de 'externe' impact. Wat de interpretatie van het tijdschrift betreft, wees Mus op twee hindernissen die de tijdschriftonderzoeker dient te omzeilen. Ten eerste schrijft het discours van het tijdschrift zich in in twee verschillende logica's: die van de lijn van het tijdschrift en die van de individuele auteurs. Deze logica's vormen twee verschillende referentiekaders waarbinnen een tekst gelezen kan worden. Ten tweede dient men zich ervan te vergewissen dat het tijdschrift niet functioneert als neutrale spiegel van de werkelijkheid, maar dat het een eigen dynamiek heeft. Bij het bepalen van de impact werd vertrokken van het netwerkmodel, waarin een zeker 'reliëf' dient aangebracht te worden, om zo de impact van de verschillende tijdschriften te kunnen blootleggen. Meer bepaald werd ingezoomd op het complexe *croyance*-begrip, dat als bindmiddel fungeert en het netwerk bijeenhoudt. Mus illustreerde dit aan de hand van het Belgische tijdschrift *L'art libre* (1919-1922), waarbij het discours als uitgangspunt genomen werd. Op die manier werden de 'interne' en 'externe' betekenis van het tijdschrift samen gedacht.

Tijdens de laatste sessie kwamen twee jonge doctores aan het woord. Lieselotte Vandenbussche (Universiteit Gent) gaf een lezing over haar onderzoek *Het veld der verbeelding. Het aandeel en de receptie van niet-confessionele publicistes in Vlaamse, literaire en algemeen-culturele tijdschriften, 1870-1914*. Vandenbussche presenteerde het eerste deel van dit proefschrift, waar in honderd liberale en neutrale tijdschriften wordt nagegaan hoe het werk van vrouwelijke auteurs werd onthaald in de literaire kritiek. Tijdschriften worden gezien als consecratie-instituten in het literaire veld (Bourdieu) en als discursieve formaties (Foucault) die hun object van kennis formuleren en waarbinnen machtsrelaties spelen. Vandenbussche maakte een analyse van recensies van zowel het werk van vrouwelijke als van mannelijke auteurs en ging zo de wisselwerking na tussen literaire legitimatie en genderopvatting. In het buitenland wordt wat vrouwelijk geacht wordt vaak bekeken als iets dat afbreuk doet aan de literaire kwaliteit van een werk. Hoewel deze stelling ook bij ons vaak zonder meer wordt aangenomen, concludeert Vandenbussche verrassend genoeg dat ze voor de Vlaamse tijdschriften niet opgaat.

De lezing van Christophe Verbruggen (Universiteit Gent) ging in op hoe technieken uit de sociale netwerkanalyse (SNA) kunnen bijdragen tot de studie van literaire tijdschriften. Verbruggen beschouwt SNA als een handig

kwantitatief werkinstrument dat toelaat om relaties tussen actoren aan het licht te brengen en te meten: het is een 'toolbox' van methoden voor sociale relaties. Welke relaties bestudeerd worden hangt af van de vraagstelling van de onderzoeker: zo kan SNA zowel relaties tussen dezelfde soort actoren (personen of tijdschriften) als relaties tussen verschillende soorten actoren (personen en tijdschriften) aan het licht brengen. Verbruggen illustreerde zijn presentatie van de technieken aan de hand van grafieken en ruimtelijke schema's van het Franstalig-Belgische tijdschriftenveld aan het begin van de 20e eeuw.

In een afsluitende lezing zette Hans Vandevoorde (Universiteit Gent) de verschillende invalshoeken nog eens op een rijtje. Uit een fictieve casestudy bleek de grote diversiteit aan benaderingwijzen van het medium. Volgens Vandevoorde kan een tijdschrift vooreerst op een materiële manier benaderd worden. Hij verwees daarbij naar de zgn. 'tijdschriftsteekkaart' die zijn studenten hanteren om te komen tot een primaire identificatie van het tijdschrift, maar ook tot een secundaire identificatie, namelijk aan de hand van gegevens die niet zomaar zijn af te leiden uit het blad (zoals de oplage of de patronage). Een tijdschrift kan ook op een inhoudelijke manier bestudeerd worden. Hierbij kan de discoursanalyse antwoorden bieden. Naast een tekstgerichte is ook een contextgerichte benadering mogelijk: het tijdschrift kan worden bestudeerd in relatie tot andere tijdschriften of in relatie tot culturele en maatschappelijk-politieke contexten. Vandevoorde wees op conflicten tussen tijdschriften en op spanningen binnen het tijdschrift zelf. Ook de impact van het blad op de lezer kan worden behandeld. Methodologisch, stelde Vandevoorde bij wijze van besluit, zijn er dus tal van benaderingen mogelijk: hetzij diachroon of synchroon, hetzij op macro- of microniveau, op het niveau van de tekst of context, via een discursieve of sociologische benadering,...: het is aan de onderzoeker om hier telkens de voor- en nadelen van af te wegen, in functie van specifieke onderzoeksvragen.

→ LAURENCE VAN NUIJS, FRANCIS MUS, KAREN VANDEMEULEBROUCKE en BEN VAN HUMBEECK zijn doctorandi van de Leuvense subfaculteit Literatuurwetenschap. Zij waren de organisatoren van de hierboven besproken studietweedaagse.